

Tudomány és vallás

TUDOMÁNY & ... & TUDOMÁNY

KORPICS MÁRTA – WILDMANN JÁNOS

VALLÁSOK ÉS EGYHÁZAK AZ EGYESÜLT EURÓPÁBAN

MAGYARORSZÁG

TYPOTEX

Budapest, 2010

Szerzők: Korpics Márta és Wildmann János

© Korpics Márta és Wildmann János

Az egyes fejezeteket kommentálták: Aczél Petra, Andok Mónika, Ádám Antal, Béres István, Bokor Tamás, Csaba László, Deák Dániel, Fazekas Csaba, Gábor J. Dzsingisz, Kamarás István, P. Szilczl Dóra, Scharle Péter, Török Csaba

Felelős szerkesztő: Korpics Márta és Wildmann János

Nyelvi lektor: Dezsőné dr. Zemplényi Veronika

Készült az Országos Társadalomkutatási Alap (OTKA 63283) támogatásával

Témakör: *vallásszociológia, vallástudomány, kommunikáció*

ISBN 978 963 279 084 8

ISSN 2060-0046

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk.

Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.tygotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható:

www.interkonyv.hu

Kiadvánnyal kapcsolatos észrevételeiket a velemenyt@tygotex.hu e-mail címen várjuk.

Kiadja a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar

Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

A borítót Kepes János Minden egybevág című grafikája alapján

Tóth Norbert tervezte.

Terjedelem: 23,36 (A/5) ív

Készült a pécsi Molnár Nyomda és Kiadó Kft.-ben

Ügyvezető igazgató: Molnár Csaba

Tartalom

Előszó	9
A kutatás módszere	15
I. RÉSZ (WILDMANN JÁNOS)	
1. Európai Unió: a gazdaság túlsúlya	27
1.1. Az Európai Unió megítélése	27
1.2. Generációs váltás közelít? (Scharle Péter)	34
1.3. Magyarország integrációjának megítélése	36
1.3.1. Megítélési átlag	41
1.3.2. Az EU-val kapcsolatos várakozások csoportosítása	46
1.4. Egyetértünk a véleményünkkel? (Scharle Péter)	50
1.5. A csatlakozás nyertesei és vesztesei	56
1.5.1. Külföld vagy Magyarország?	56
1.5.2. Magyarországon belül?	61
1.5.3. A magyar esélyek és az EU megítélési átlag	63
1.6. Valóság vagy képzelet? (Gábor Dzsingisz)	67
1.7. Összefoglalás	71
2. A vallások és az egyházak szerepe Európában	73
2.1. Egyetemesség vagy provincializmus?	76
2.2. Szolidaritás vagy érdekérvényesítés?	81
2.3. Iránymutatás vagy ámitás?	84
2.4. Egyház a társadalomban (Török Csaba)	87
2.5. Összefoglalás	97
3. Egyház és a politika	98
3.1. Az egyház a szocializmusban	98
3.1.1. A papság és a világi hívek szerepének megítélése	98
3.1.2. A múlttal való szembenézés	105
3.2. A Kádár-korszak egyházpolitikai modellje (Fazekas Csaba)	113
3.3. Politikai kapcsolatok	119
3.3.1. A jelenlegi Magyarországon	119
3.3.2. Az Európai Unióban	126
3.4. Állam és egyház kapcsolata Magyarországon (Ádám Antal)	134
3.5. Összefoglalás	137

4. Egyházi menedzsment	140
4.1. Hatékony egyházszerkezet	140
4.2. Hatékony vezetés	146
4.3. Erőforrások	152
4.4. Egyház és gazdaság, egyházi szerkezet és vezetés (Deák Dániel)	156
4.4.1. Az egyház mint üzem	156
4.4.2. Civil gazdaság és a „szentek polgártársai”	158
4.4.3. Hitéből él az igaz ember (az egyházi szerkezetek vezetése)	159
4.5. Összefoglalás	164
II. RÉSZ (KORPICS MÁRTA)	
5. Az egyház belső helyzete	169
5.1. Az egyházak önértelmezése	169
5.2. Villanások az egyház önértelmezéséről és a hit válságáról (Bokor Tamás)	173
6. Mi van válságban?	180
6.1. A hit vagy az egyház válsága?	180
6.1.1. Magyarország	180
6.1.2. Európában	184
6.2. Az egyház válságának oka	186
6.2.1. Magyarországon	186
6.2.2. Európában	192
6.3. A hit és egyház válságáról (P. Szilczl Dóra)	198
6.4. Tehertételek az egyházak vonatkozásában	209
6.4.1. Magyarországon	209
6.4.2. Európában	215
6.4.3. Széljegyzetek egy kutatáshoz: tehertételek az egyházban (Béres István)	222
6.5. Összefoglalás	228
7. Az egyházi élet gazdagítása	230
7.1. Az egyházi élet strukturális összetevői	230
7.1.1. Magyarországon	230
7.1.2. Európában	233
7.2. Az egyházi élet spirituális összetevői	237
7.3. Megújulás?	244

7.4. Kommentárok egy vallásszociológus tollából (Kamarás István)	249
7.5. Összefoglalás	255
8. Az egyház helyzete a mai magyar társadalomban	256
8. 1. A vallásos ember	256
8.1.1. Milyen a vallásos ember?	256
8.1.2. Vannak-e vallásos magatartásformák? (Andok Mónika)	259
8.2. Vallás és társadalom viszonya	264
8.2.1. Társadalmi megítélés	264
8.2.2. Az örök és a változó – a vallásban és egy szociológiai felmérésben (Andok Mónika)	267
8.3. Egyházképek	273
8.3.1. Az egyházzól támogatóan	273
8.3.2. Az egyházzól kritikusan	281
8.3.3. Milyen ez a kép? (Aczél Petra)	285
8.4. Az egyházi intézmények	293
8.4.1. Egyházi vagy állami?	293
8.4.2. Széljegyzetek egy kutatáshoz – az egyházi intézményekről (Béres István)	295
8.5. Összegzés	301
9. Egyház és kommunikáció	303
9.1. Kommunikáció a társadalommal	303
9.1.1. Az egyházi kommunikáció egyes kérdései	303
9.1.2. Kommunikáció a társadalommal (P. Szilczl Dóra)	308
9.2. Az egyházak belső kommunikációja	315
9.2.1. Nyitottság vagy zártság?	315
9.2.2. Belső kommunikációval a társadalom felé (Bokor Tamás)	317
9.3. Összegzés	327
Zárszó	325
A valláskutatás társadalmi hasznáról (Csaba László)	326
Függelék	333
A “Religions and Churches in a Common Europe Conference-lecture” című angolnyelvű kötetbe tervezett tanulmányok jegyzéke	
A kötet szerzői	335

Előszó

Európában az elmúlt évtizedekben figyelemre méltóan megváltozott a vallás jelentősége. Míg egyes szakemberek a vallás megfordíthatatlan térvesztéséről beszélnek, mások inkább a vallás funkciójának átalakulását hangsúlyozzák. David Martin angol vallásszociológus, a Nemzetközi Vallásszociológiai Társaság volt elnöke például azon a véleményen van, hogy kontinensünkön a szekularizáció, „a vallásosság kiszáradása” a modern világban eddig nem tapasztalt méreteket öltött.¹ A vallástól való szabadulás különösen a kereszténységet érinti, amelynek az évszázadok során kialakult, a vallás és társadalom összefonódását is biztosító intézményi hálózata szemünk láttára recsegve-ropogva omlik össze. Globális vallási újjáéledésről számol be viszont Samuel P. Huntington híressé vált könyvében, sőt ez a megújulás szerinte mindenekelőtt a hagyományos vallásokat érinti: „A kereszténység, az iszlám, a judaizmus, a buddhizmus, az ortodoxia mind-mind megerősödött, nőtt a korábban csak alkalmi hívők elkötelezettsége és befolyása, és szigorúbban betartják a vallási szokásokat.” Ennek egyik jellemzője, hogy valamennyi vallásban fölerősödtek a fundamentalista mozgalmak, amelyek „roppant erejűek, és jelentős politikai hatások lehet”.² Ahol azonban „a hagyományosan domináns vallások nem elégítik ki a gyökértelemné vált emberek érzelmi és társadalmi szükségleteit, más vallási csoportok lépnek a színre, hogy ezt megtegyék, és közben jelentősen növelik táborukat és a vallás szerepét a társadalmi és politikai életben”.³

Talán a Huntington által említett jelenségeknek köszönhető, hogy a vallás iránti tudományos érdeklődés nem lankad. A csökkenő hallgatói létszám miatt hanyatlóban vannak ugyan a hagyományos keresztény felekezeti kötődésű teológiai fakultások, de növekszik az érdeklődés az új vallásos tanok és a vallásos jelenségekkel, illetve azok átfogó szociokulturális összefüggéseivel foglalkozó vallástudomány, illetve a kapcsolódó tudományterületek, mindezenekelőtt a vallástörténet, a vallásfenomenológia, az összehasonlító vallástudomány, a valláspszichológia és a vallásszociológia iránt. Az ezredfordulótól

¹ Martin, David: Europa und Amerika. Säkularisierung oder Vervielfältigung der Christenheit – Zwei Ausnahmen und keine Regel, in: Kallscheuer, Otto (szerk.): Das Europa der Religionen, S. Fischer Verlag Frankfurt a. M. 1996., 161-180., itt 161.

² Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása, Európa Könyvkiadó, Budapest 2008., 145.

³ Huntington, 150.

fokozott figyelem irányul a vallások gazdasági és politikai szerepére is. Bár ennek vizsgálata mindenekelőtt a vallásszociológia feladatai közé tartozik, a nyugat-európai egyetemeken az elmúlt években mégis több új kutatóműhely és tanszék létesült, amelyek kifejezetten a vallások és egyházak gazdasági és politikai összefüggéseivel foglalkoznak. A fokozott érdeklődés jelentős részben bizonyára az iszlám európai megerősödésének és az ebből fakadó vélt vagy valós társadalmi és politikai hatásoknak és konfliktusoknak, nem utolsósorban pedig a New York-i Világkereskedelmi Központ elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadásnak köszönhető. A vallás és politikum azonban mindig is sokrétű kölcsönhatásban voltak egymással, így a legújabb kori Európában is. Az Európai Unió alakulására a kereszténység, mindenekelőtt a katolikus egyház diplomáciai tevékenysége, politikai megnyilatkozásai és érdekérvényesítő törekvései voltak hatással.

XV. Benedek pápa már az első világháborút követő párizsi békeszerződés megkötése után a keresztény szeretetben történő egyesülésre hívta meg az európai országokat. 1948-ban XII. Piusz támogatásáról biztosította az európai integrációt, amelyhez a katolikus egyház is aktívan hozzá akar járulni, sőt fölvezolta egy politikai unió főbb vonásait is.⁴ Kevesen tudják, hogy a Szentszék aktív részt vállalt az Európai Emberjogi Egyezmény 1950-es, valamint az Európai Szociális Charta 1961-es elfogadásban is. A lengyel Karol Wojtyła pápává választásával megnőtt Kelet-Európa súlya is az integrációs folyamatban. II. János Pál az európai egyesülés elkötelezett híve volt, aki megnyilatkozásaiban azokat az alapvető értékeket hangsúlyozta, amelyekre szerinte a jövő Európáját építeni kell: az ember méltóságára és szabadságára, a közjó szolgálatára, a munka értékére, a nemzetek közötti, különösen a fejlődő országokkal szembeni szolidaritás erősítésére és a természet és környezet védelmére. A pápa két Európával foglalkozó rendkívüli püspöki szinódust (1991 és 1999) is összehívott, majd az utóbbin elhangzott javaslatokat a terjedelmes *Ecclesia in Europa* (Az egyház Európában) című apostoli buzdításában tette közzé. Ebben kifogásolja, hogy az európai felelős politikusok nagy része a „vallási örökség kizárásával alakítja Európa arculatát, különösen is kizárva a mély keresztény lelket”.⁵ Az Európát éltető nedv „sokféle szellemi gyökérből száрма-

⁴ Rauch, Andreas: *Der Heilige Stuhl und die Europäische Union*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1995., 28-30.

⁵ II. János Pál: *Ecclesia in Europa*, in: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (Hg.), *Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls* Nr. 161, Bonn 2003. (Magyarul: www.katolikus.hu/roma/Europa01.html), (7).

zik”, mondja a pápa, és a kereszténység mellett utal „az ókori görög és római szellemre, a kelta, germán, szláv, finnugor népek, a zsidó kultúra és az iszlám világ hozományára” is.⁶

A magas szintű elvi megnyilatkozásokon túl különböző vallási és egyházi szervezetek konkrétan is részt kívánnak venni az európai politika alakításában, közülük többen állandó képvisellel is rendelkeznek Brüsszelben. Ezek közül az egyik legrégebb az Európai Egyházak Konferenciája (KEK – Conférence des Eglises européennes; Konferencz Europäischer Kirchen), amelyet az európai nem katolikus egyházak vezető képviselői hívtak életre 1959-ben. Célja, hogy az egyházak szolgálatukkal elősegítsék az európai népek megbékélését. Manapság több mint százhusz anglikán, ókatolikus, ortodox és protestáns egyház tartozik a tagjai közé. A katolikus püspökök hivatalosan 1971-ben alapították (bár először már 1965-ben ülésezett) az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsát (CCEE – Consilium Conferenciorum Episcopaliū Europae), amely informális együttműködéssel, rendezvényekkel és kiadványokkal igyekszik hozzájárulni az Európával kapcsolatos eszmecserékhez.⁷ A KEK és a CCEE rendszeresen együttműködnek, hogy közös választ adjanak az Európát ért szekularizációs kihívásokra. A legjelentősebb közös rendezvények a bázeli (1989), a grazi (1997) és a nagyszebeni (2007) Európai Ökumenikus Nagygyűlések, valamint a strasbourgi Ökumenikus Charta aláírása (2001) voltak. Kifejezetten a katolikus egyház uniós képviselőjére hozták létre 1980-ban az Európai Közösség Püspöki Konferenciájának Bizottságát (COMECE – Commission des Evêques de la Communauté Européenne), amelynek székhelye is Brüsszelben van. A COMECE számos nyilatkozatot adott ki, amelyek az egyház szempontjából fontosnak ítélt témákkal foglalkoznak. Ezekben a legfelsőbb szintű egyházi intézményeken kívül számos egyéb szervezet is működik Brüsszelben, amelyek egy része szerzetesrendekhez (például az OCIFE a jezsuita, ESPACES a dominikánus rendhez)⁸ vagy mozgalmakhoz (Kolping International)⁹ kapcsolódik, más részük pedig egyéb célszervezetekhez (Caritas Europa; CIDSE - International

⁶ II. János Pál, im (19)

⁷ A CCEE jelenlegi elnöke dr. Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek.

⁸ OCIFE – Office Catholique d’Information et d’Initiative pour l’Europe (Európai Katolikus Információs Központ), ESPACES – Spiritualities, cultures and society in Europe .

⁹ Adolf Kolping német pap által a 19. században alapított, mára világméretű szociális mozgalom.

Co-operation for Development and Solidarity; SECIS – Service of European Churches for International Students stb).¹⁰

Ha nem is olyan intenzitással, mint Nyugat-Európában, de Magyarországon is napirendre került a vallások és az egységesülő Európa viszonyának kérdése. Az OCIFE 1992-től 1999-ig jelentette meg „Európai Szemmel” című folyóiratát, amelyben szakmailag felkészült szerzők olyan témákról értekeztek, mint a társadalmi párbeszéd, a kirekesztés vagy a fejlődés európai útjai.¹¹ Hazánk uniós csatlakozásának közeledtével a vallási és egyházi folyóiratok és lapok többsége rendszeresen foglalkozott az integráció jelentette kihívásokkal. Az elsősorban keresztény vallások és egyházak képviselői pedig általában felekezeti jellegű konferenciákon és egyéb rendezvényeken fejtették ki véleményüket, ezekre gyakran meghívtak jobboldali politikusokat is, de ők maguk a társadalmi és tudományos párbeszédben nem igen vettek részt. Egy-egy uniós esemény kapcsán – mint az ország csatlakozásáról rendezett népszavazás, maga a csatlakozás vagy az európai parlamenti választások – egyházi vezetők körlevelekben és nyilatkozatokban álltak ki az integráció mellett, és buzdították a híveket a szavazásra. Az állásfoglalások egy része hitbuzgalmi jellegű volt, más része az egyházak elvárásait fogalmazta meg – mindenekelőtt a keresztény gyökerekre való utalást az Európai Unió készülő alapdokumentumában –, vagy pedig az erkölcs hanyatlás és a vallási indifferentizmus veszélyeire figyelmeztettek. Ritkaságszámba mentek azok a törekvések, amelyek a „tények, összefüggések, erőviszonyok” megismerését sürgették, a szakmai tájékozottság és az alapos felkészülés, vagy az egyházak és vallások közötti párbeszéd és összefogás szükségességét hangoztatták.¹²

Mindebből látható, hogy a vallások és egyházak szerepe az egységesülő Európában nemcsak egy meghatározott tudományterületet érintő szakmai, hanem számos oldalról megközelíthető kérdés, amely szélesebb érdeklődésre tarthat számot. A jelen könyv egy reprezentatív vallásszociológiai kutatás eredményeit foglalja össze, reméljük, közérthető módon. Az adathalmaz

¹⁰ Az Európai Unióval kapcsolatos keresztény, elsősorban katolikus egyházi megnyilatkozásokról és szervezetekről ld. Wildmann János: *Katolikus tükrök. A magyar egyház és az európai integráció. Gyakorlati teo-trilógia I.* Kairológia, Egyházfórum Kiadó, Budapest 2005., 47-65.

¹¹ A folyóiratban közölt tanulmányoknak egy gyűjteménye külön is megjelent, ld. Pongrácz Mária (szerk.): *A vallások és az európai integráció I.*, Balassi Kiadó, Budapest 2000.

¹² Scharle Péter: *A vallások szerepe Magyarország európai integrációjában – derűlátásunk alapjai*, in: Glózer Rita/Hamp Gábor/Horányi Özséb: *A vallások és az európai integráció II.*, Balassi Kiadó, Budapest 2000., 234-238, 235. – A különböző egyházi megnyilatkozásokról ld. Wildmann i.m. 66-75.

azonban egy idő után áttekinthetlenné válik, ha azokat nem értelmezzük, nem helyezük szélesebb vallási, egyházi, politikai, társadalmi és egyéb összefüggésekbe. Ezt teszik azok a szerzők, akik hozzászólásait egy-egy fejezet végén közöljük. Köszönjük mindannyiuknak, hogy gondolataikkal gazdagították, és élvezhetőbbé tették ezt a kötet!

Egy országos szintű reprezentatív kutatás sokszereplős vállalkozás, amelynek sikere minden résztvevőtől függ. Ezért köszönetet mondunk mindazoknak, akik valamilyen módon segítettek a projekt megvalósulását, mindenekelőtt pályázatunk elbírálóinak, az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) illetékeseinek a kutatás finanszírozásáért és dr. Nagy Endre professzor úrnak, aki a Pécsi Tudományegyetemen fölkarolta kezdeményezésünket, és kutatócsoportunk élére állt. Hálával tartozunk azoknak a hazai és külföldi tudósoknak, akik tanácsaikkal és adott esetben munkával is mellettünk álltak, különösen Schmidt Andreának az MTA Szociológiai Intézetéből, Bognár Adriennek a pécsi, Zorica Kuburic professzor asszonynak az újvidéki és Reinhold Knoll professzor úrnak a bécsi egyetemről. Köszönet illeti Reinodli Frigyet, aki kutatócsoportunk tagja volt, de e kötet összeállításában egyéb elfoglaltságai miatt már nem tudott részt venni. Végül név szerint említést érdemelnek mindazok az egyetemi hallgatók, akik tiszteSSéggel kivették részüket a munkából: Bába Árpád, Decsi Norbert, Dorkó Bernadett, Fenyősi Diána, Hock Attila, Horváth Anikó, Kovács Eszter, Marások Natali, Mosóczi Erika, Németh Nikolett, Pavlovics Lúcia, Rákóczy Kata, Szabó Gyöngyi, Szebenyi Istánné és Széchenyi Gergely. Köszönjük nekik, hogy a nehézségek sem tántorították el őket attól, hogy a gyakorlatban próbára tegyék elméleti tudásukat és felkészültségüket. Végül hálával tartozunk minden szerzőnknek, akik hozzászólásukban értelmezik és kommentálják a kutatási eredményeket, ezáltal pedig olvashatóbbá és élvezetesebbé teszik ezt az egyébként száraz könyvet.

Könyvünk címe azt jelzi, hogy európai viszonylatban kívánunk foglalkozni a vallásokkal és egyházakkal. Legalább két kötet kiadását tervezzük: a mostaniban a magyarországi kutatás eredményeit foglaljuk össze, a következőben pedig a záró konferencián elhangzott angol nyelvű előadásokat, amelyeket különböző európai országok kutatói tartottak. Az előadók névsorát és a beszámolóik címét a Függelék tartalmazza. A második kötet megjelenése 2010-ben várható, amennyiben a kiadás anyagi fedezete biztosítható. Igény esetén nem zárjuk ki egy magyar változat kiadását sem, de ennek költségei – a fordítások miatt – jelentősen meghaladják az angol változatét.

Abban a reményben bocsátjuk útjára ezt az első kötetet, hogy mindazok, akiket valamilyen okból érdekel a vallások és egyházak helyzete és szerepe az egyesült Európában, különösen pedig Magyarországon, néhány hasznos és érdekes információt találnak ebben a könyvben. Nem az a kérdés, hogy a vallásoknak és az egyházaknak lesz-e szerepük a közös magyar és európai jövő alakításában, hanem az, hogy mi lesz ez a szerep, és fölkészülnek-e erre, illetve hogyan fogadja mindezt a társadalom.

Wildmann János